

Denumirea Banatului în epoca modernă (secolele XVIII - XX):

Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis ?¹

de Sorin FORȚIU

Oricât ar părea de ciudat, problemele ridicate de denumirea *Banatului* istoric² nu și-au găsit încă o rezolvare satisfăcătoare, completă și definitivă în istoriografie. În istoriografia bănățeană de limbă română s-a încetățenit opinia că denumirea de *Banat de Timișoara / Timișan*, din care, prin contracție, ar fi rezultat ulterior numele de *Banat*, a apărut doar în 1698-1699, fiind legată direct de actele tratatului de la Karlowitz³, iar Luigi Ferdinando, conte MARSIGLI⁴ ar fi nașul ei. Această opinie poate fi urmărită ca un fir roșu, încă din zorii istoriografiei bănățene și până azi: PESTY Frigyes (1868) - SZENTKLÁRAY Jenő (1879) - Patriciu DRĂ-GĂLINA (1900) - I. D. SUCIU (1981) - Ioan HAȚEGAN (1997, 2003) - Martyn RADY (2009)⁵. Încă și acum în istoriografia mondială, dar și în cea (bănățeană) de limbă maghiară, **teoria** cea mai des întâlnită este aceea că numele de *Banat* pentru această regiune² a apărut doar **după**⁶ pacea de la Passarowitz⁷ (21.07.1718).

¹ conferința **Denumirea Banatului în epoca modernă (sec. XVIII-XX): *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis* ?** a fost susținută ca invitat al Universității Populare a Forumului Democrat al Germanilor din Timișoara la data de **29.10.2008**.

O **variantă prescurtată** a acestei conferințe a fost prezentată în cadrul celei de-a **II-a Sesiuni Internaționale de Comunicări "Banaterra"** organizată de Asociația "Proiectul Rastko - România" din Timișoara (**14.11.2008**).

Varianta actuală a fost actualizată și corectată în lunile august și noiembrie 2009 (postat pe Internet la data de 1.09.2009).

Studiul *Denumirea Banatului în epoca modernă (secolele XVIII - XX): *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis* ?* a fost publicat, din păcate cu prea multe greșeli de redactare, corectare și paginație, în cartea ***Descoperiți Banatul - Timișoara***, Biblioteca Banaterra - Cartea 1, Editura Waldpress, Timișoara, 2009, 192 pg., ISBN 978-973-7878-44-1; pp. 104-144.

² teritoriul mărginit la nord de râul Mureș, la vest de râul Tisza, la sud de fluviul Dunărea și la est de munții Carpați (i.e. munții Poiana Ruscă - Masivul Banatic - lanțul Cernei).

³ **Karlowitz** (l.g.) / **Karlóca** (l.m.), **Carloviț**, **Carlovăț** (l.r.), **Karlofca** (l.t.); azi, **Sremski Karlovci**, RS. Aici au avut loc negocierile de pace care au încheiat Marele Război contra Otomanilor⁹ dintre Imperiul Otoman și *Lega sacra* ori *Societas offensivi et defensivi belli* (l.l.) / Liga Sfântă (Casa de Habsburg / Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, Polonia, *Repubblica di Venezia* și Rusia). Negocierile efective au debutat în dimineața zilei de sâmbătă, 13.11.1698, la ora 9 a.m., cu întâlnirea dintre ambasadorii Imperiului Otoman și cei ai Casei de Habsburg. Ele s-au finalizat în după-amiaza zilei de luni, 26.01.1699, prin semnarea tratatelor de pace dintre Imperiul Otoman - Casa de Habsburg și Imperiul Otoman - Polonia.

⁴ **Luigi Ferdinando, conte MARSIGLI** / **MARSILI** / **Marsilly** / **Marsily** / etc.* [* 10.07.1658, Bologna; † 1.11.1730, Bologna]; din 1683 în serviciul Casei de Habsburg; 1686 - inspector general al fortificațiilor; martie 1699 - mai 1701 - reprezentantul Casei de Habsburg (*Commissario Cesareo*) în comisia mixtă de trasare a noii granițe otomano-habsburgice; 24.01.1700 - Generalfeldwachtmeister; 4.02.1704 - degradat *cum infamia*; 1.06.1708 - colonel al unui regiment de grenadierii din armata papală iar mai apoi comandant general al forțelor papale. Opera științifică a acestui autodidact este mult prea vastă pentru a putea fi chiar și creionată doar sumar într-o notă. Celor interesați în a afla mai multe despre Marsigli, le recomandăm excelenta lucrare a lui John STOYE, *Marsigli's Europe, 1680-1730: the life and times of Luigi Ferdinando Marsigli, soldier and virtuoso*, Yale University Press, 1994, 356 pg., ISBN 0300055420.

* În literatura de specialitate sunt încă divergențe privitoare la grafia cognomenului. **Personal** am optat pentru forma **MARSIGLI**.

⁵ PESTY Frigyes, *A temesi bánóság elnevezésének jogulatansága*, Magyar Tudományos Akadémia Történet Osztálya, *Értekezések*, VII-ik füzet, Pest, nyomtatott Emich G.<usztáv> Magyar Akad.<emia> Nyomdásznaál, 1868, 38 lap; p. 22. Lucrarea este o comunicarea citită în ședința din 8.06.1868 a Magyar Tudományos Akadémi. La acea dată, Pesty era membru corespondent (*levelező tag*) al Academiei.

-SZENTKLÁRAY Jenő, *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*, Temesvár, 1879, 520 pg.; p. 2.

-P. DRĂGĂLINA, *Din Istoria Banatului Severin*, Caransebeș, Tipografia Diecezană, Partea I, 1899, 144 pg.; Partea II, Editura autorului, 1900, 179 pg.; Partea III, Editura "Bibl.<ioteca> Noastre", 1902, 227 pg.; Partea III, p. 7.

-I. D. SUCIU, *Denumirea Banatului înainte de ocuparea habsburgică în documente bisericești*, în *Mitropolia Banatului*, an XXXI, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1981, Timișoara, 1981, pp. 669-682; p. 680.

-Ioan HAȚEGAN, Lucia SAVULOV, *Banatul medieval*, în *Analele Banatului*, serie nouă, Arheologie-Istorie, nr. V / 1997, Muzeul Banatului, Editura Mirton, Timișoara, 1997, 500 pg., ISBN 973-578-361-4; pp. 179-216; p. 188.

-Ioan HAȚEGAN, *Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)*, Mvsevm Banaticvm Temesiense, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, nr. XXXI, Editura Mirton, Timișoara, 2003, 236 pg., ISBN 973-661-251-1; p. 20.

-Martyn RADY, *Controverse istorico-istoriografice privind toponimul "Banat"*, în Victor NEUMANN (ed. coord.), *Identitate și Cultură. Studii privind istoria Banatului*, Editura Academiei Române, București, 2009, 406 pg., ISBN 978-973-27-1793-6; pp. 18-23.

⁶ de exemplu: <http://www.1911encyclopedia.org/Banat> și <http://en.wikipedia.org/wiki/Banat> (accesate la 30.08.2009);

-William O'REILLY, *Divide et impera: Race Ethnicity and Administration in Early 18th-Century Habsburg Hungary*, publicat în *Racial Discrimination and Ethnicity in European History*, edited by Guðmundur HÁLFÐANARSON, (Clio's Workshop II - Coordinated by Ann Katherine ISAACS; VII), Edizioni Plus, Università di Pisa, 2003, 298 pg., ISBN 88-8492-280-1; pp. 77-103; p. 78: *Only with the reconquest of the area from the Ottoman empire in 1717 did it (i.e. the region -n.m.) come to be called the 'Banat of Temesvár' or the 'Temeser Banat'*;

-PETROVICS István, *Módszertani problémák a középkori Temesvár történetének kutatása kapcsán*, publicat în VONYÓ József (szerkesztette), *Várostarténet, helytörténet. Elmélet és módszertan, Tanulmányok Pécs Történetéből* 14, Pécs, Története Alapítvány, Pécs, 2003, 194 oldal, Korall: társadalomtörténeti folyóirat, ISSN 1586-2410; p. 143: *Ezt a területet (i.e. A Temesi régió (a Duna-Tisza-Maros-köz) -n.m.) az oszmán törökök 1716-1718 között lezajlott kiűzését követően Temesi Bánóság (banatus Temesiensis, Temescher Banat) néven határőrvidékké szervezte a bécsi udvar. A szóban forgó régiót a 18. század elejétől - német nyelvi elnevezéséből adódóan - magyarul Bánátnak is nevezték.* Etc.

În urmă cu trei ani am arătat⁸ că denumirea de *Banatus Timisvariensis* a fost folosită deja de către autoritățile militare habsburgice pentru regiunea bănățeană² în toamna anului 1685, cu 15 ani mai repede decât se știa (1698-'99) și într-un cu totul alt context istoric decât se credea (adică, la începutul Marelui Război contra Otomanilor / Războiul Ligii Sfinte din 1683-'99⁹ și nu la sfârșitul acestuia). De atunci, studiile mele¹⁰ s-au concentrat asupra perioadei 1683 – 1920.

Încă de la începutul cercetărilor m-a trezit în fața unei **întrebări fundamentale**: cum s-a numit regiunea noastră: **Banat de Timișoara sau Banatul Timișului ?** Pentru că nu este același lucru; prima denumire se referă la orașul *Timișoara / Temesvár* (l.m.) / *Temeschburg* (l.g.) iar celălalt nume conține *Timiș / Temes* (râul, comitatul / (*vár*)*megye* (l.m.), regiunea). De aici și denumirea acestui studiu; ***Banatus Timisvariensis* vel¹¹ *Banatus Temesiensis* – Banat de Timișoara sau/și Banatul Timișului ?**

Această întrebare nu este deloc superfluă după cum pare la prima vedere. De exemplu, în 1879, istoricul preot SZENTKLÁRAY Jenő afirma categoric¹² că din 1716 *hatvanhárom évig vagyis 1779-ig viselte a tartomány a „Temesi Bánság” nevezetét* după ce, cu doar o propoziție mai înainte, menționase că este vorba de *Temesi vagy Temesvári Bánság*. Majoritatea istoricilor bănățeni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – Leonhard BÖHM, Johann Heinrich SCHWICKER, PESTY Frigyes¹³ – vorbesc aproape exclusiv de *Banatul Timișului* iar acest fenomen reverberează chiar și în prima jumătate a secolului al XX-lea.

⁷ Passarowitz (l.g.), Pozsarevác (l.m.), Pojarovăț (l.r.), Požarevac (l.s.), Pasarofça (l.t.); azi, Пожаревац / Požarevac, RS. Tratatul de pace dintre Imperiul Otoman și Casa de Habsburg / *Repubblica di Venezia* au început greu pe 5.06.1718 și s-au finalizat la 21.07.1718 prin semnarea tratatului de pace care a pus capăt *Secondo guerra di Morea* (l.it.) între *Serenissima Repubblica di Venezia* și Sublima Poartă. Din aprilie 1716, în acest război se implicase și Casa de Habsburg.

⁸ Sorin FORȚIU, *Despre prima atestare a denumirii Banatvs Timisvariensis (1685)*, publicat în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, nr. XIV, 2 (Istorie Medie, Modernă și Contemporană), Editura Mirton, Timișoara, 2006, 436 pg., ISSN 1221-678X; pp. 67-113 + o hartă; disponibil și pe Internet la adresele http://www.muzeulbanatului.ro/istorie/publicatii/analele_banatului_vol2_2006_f.htm și <http://www.banat.ro/nume.htm>.

Acest studiu a fost valorificat și în cadrul conferinței publice *Despre prima atestare a denumirii Banatvs Timisvariensis (1685)* susținute ca invitat al Universității Populare a Forumului Democrat al Germanilor din Timișoara pe 21.02.2007.

⁹ cunoscut și drept Der Grosse Türkenkrieg (l.g.) / Szent Liga törökellenes háborújában (l.m.) / the War of the Holy League sau The Great War on the Turks (l.e.). Starea de război a fost constatată în mod formal prin scrisoarea lui Hermann, Markgraf von Baden-Baden [* 12.10.1628, Baden-Baden; † 2.10.1691, Regensburg], *Hofkriegspräsidenten* / președintele Consiliului de Război habsburgic, care a fost înmănată la Beograd (11.05.1683) marelui vizir Merzifonlu Kara Mustafa Pașa [* ~1634-'35; † 25.12.1683, Beograd] iar o lună mai târziu (7.06.1683) a urmat declarația de război a *Reichshofrat(h)* / Consiliul Aulic habsburgic. Războiul se va încheia prin semnarea păcii de la Karlowitz (26.01.1699).

¹⁰ drept **metodă de cercetare** am recurs la întocmirea, pe baze cronologice, a unui **documentar** în care am arătat numele exact al regiunii, anul în care acest nume a fost folosit precum și sursa acestei informații. Drept **surse de informații** am apelat, în principal, la **surse documentare primare**, numite în teoria și folozofia științei *Primärquellen* (l.g.): hărți din secolele XVII–XX, documente originale ale administrației bănățene (locale și centrale) precum și la opere literare princeps, sau chiar aflate încă în manuscris, aparținând perioadei respective. În toate cazurile s-a citat forma inițială a informației și nu forma prelucrată, cea care este eventual oferită în diferite lucrări de istorie. Selecția hărților și documentelor de epocă a respectat criteriul nominalizării numelui regiunii bănățene (am ignorat toate hărțile pe care regiunea bănățeană nu este identificată onomastic). Astfel, s-a format a **bază de date** care conține în acest moment **568** de surse documentare primare acoperind perioada 1683–1920 (**138** - 1683–1718; **260** - sec. XVIII; **170** - 1800–1920). Estimez că **peste 75% dintre acestea sunt surse inedite** pentru cultura română. Adică, ele sunt încă necunoscute ori/și nu au fost valorificate pentru clarificarea problemei denumirii Banatului.

* Cercetările mele s-au concretizat deja în finalizarea a **cinci studii** distincte. În ordinea lor cronologică acestea sunt:

-**Despre prima atestare a denumirii Banatvs Timisvariensis (1685)**

-**Denumirea Banatului la cumpăna secolelor XVII–XVIII**

-**Denumirea Banatului - percepția otomană oglindită într-un document inedit din 1700** (în curs de publicare)

-**Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis ?**

-**Denumirile Banatului în secolul al XIX-lea**

Toate aceste studii pot fi citite pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm>.

¹¹ în limba latină există mai multe echivalențe pentru conjuncția *sau* (l.r.) / *oder* (l.g.): *vel*, *si vis* sau *aut* dar acestea au înțelesuri diferite din punct de vedere logic. În termeni logici, *aut* înseamnă *sau A (și numai A) - sau B (și numai B)* iar *vel* arată că poate fi *A sau B* fără a implica însă și unicitatea existentă în cazul lui *aut*.

¹² SZENTKLÁRAY Jenő, *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*, Temesvár, 1879, 520 pg.; p. 17.

¹³ aceasta probabil și datorită influenței exercitate de realitatea politico-administrativă numită *Serbischen Wojwodschafft und des Temeser Banats* care a existat între 4.03.1849–27.12.1860 și pe care toți au cunoscut-o nemijlocit:

-Leonhard (i.e. Lénárt -n.m.) BÖHM, *Geschichte des Temeser Banats*, 2 vol., Leipzig, 1861.

-Johann Heinrich (i.e. János Henrik -n.m.) SCHWICKER, *Geschichte des Temeser Banats*, Grosz-Beckserek, 1861 și ediția a II-a, Pest, 1872.

În 1977, Petru RADU și Dimitrie ONCIULESCU¹⁴ susțineau că ... *austrieii* (sic!) ... *vor administra un timp, (regiunea -n.m.) separat de Ungaria, ca un domeniu al coroanei, numit „Banatul Timișan”*... pentru ca în fraza următoare ei să scrie despre *Landes-Administration des Temesvarer Banats*.

În 1997 / 2003, istoricul timișorean Ioan HAȚEGAN¹⁵ afirma că ... *numele de „Banatus Temesvariensis” (Banatul Timișoarei), <a fost> modificat ulterior în „Banatus Temesiensis” (Banatul Timișan) iar Prin contracție, s-a ajuns mai apoi la forma simplă Banat. Dar, după cum vom vedea, lucrurile nu stau deloc așa!*

Fără teme, de 25 de ani, Costin FENEȘAN susține¹⁶ că avem de-a face chiar cu "Țara Banatului" iar acest concept / nume este preluat necritic nu doar de istoricul timișorean Ioan MUNTEANU¹⁷ sau de lucrarea *Cronologia județului Timiș*¹⁸ dar, implicit, este asimilat – și astfel certificat drept adevărat! – chiar și de academia *Istoria Românilor*¹⁹! Să ne mai mirăm că denumirea – în fapt, inexistentă! – de Țara Banatului a ajuns deja (nemeritat!) și în manualele școlare²⁰ ?

Toate acestea sunt doar câteva din prea multele exemple posibile a fi citate pentru a arăta și sublinia **confuzia** existentă în jurul acestei probleme; de fapt, **cum s-a numit în trecut**²¹ **Banatul istoric**² ?

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Banatul era sub dominație otomană de aproape 150 de ani. În toamna anului 1551 – vara lui 1552²² fusese cucerită zona de câmpie a Banatului pentru ca zona Lugoj-Caransebeș să fie de asemeni integrată Imperiului Otoman în septembrie 1658²³. Într-un ultim efort, trupele otomane asediază Wien în vara anului 1683. Sunt respinse și din acest moment otomanii se retrag continuu până în 1699 când se va semna pacea de la Karlowitz³. În tot acest timp, cunoștințele occidentalilor despre zona bănățeană au fost mai mult decât precare. Acest lucru se poate vedea cel mai bine dacă analizăm câteva dintre hărțile realizate în Occident la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea. Vom constata că, de fapt, toate cunoștințele cartografice occidentale referitoare la zona bănățeană din această

-PESTY Frigyes, *A temesi bñnság elnevezésének jogosulatlansága*, Magyar Tudományos Akadémia Törtenet Osztálya, *Értekezések*, VII-ik füzet, Pest, nyomatott Emich G. <usztáv> Magyar Akad. <émia> Nyomdásznl, 1868, 38 lap. Etc.

¹⁴ Petru RADU, Dimitrie ONCIULESCU, *Contribuții la istoria învoățământului din Banat până la 1800*, Editura Litera, București, 1977, 336 pg. + 12 pg. (de reproducere); p. 20.

¹⁵ Ioan HAȚEGAN, Lucia SAVULOV, *Banatul medieval*, în *Analele Banatului*, serie nouă, Arheologie–Istorie, nr. V / 1997, Muzeul Banatului, Editura Mirton, Timișoara, 1997, 500 pg., ISBN 973-578-361-4; pp. 179-216; p. 188.

-Ioan HAȚEGAN, *Habitat și populație în Banat (secolele XI–XX)*, Mvsevm Banaticvm Temesiense, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, nr. XXXI, Editura Mirton, Timișoara, 2003, 236 pg., ISBN 973-661-251-1; p. 20.

¹⁶ Francesco GRISELINI, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Prefată, traducere și note de Costin FENEȘAN, Editura Facla, Timișoara, 1984, 336 pg. + o hartă (ediția a II-a, Editura de Vest, Timișoara, 2006, 316 pg. + o hartă, ISBN (10) 973-36-0422-4, ISBN (13) 978-973-36-0422-8); p. 9 și 144.

-Costin FENEȘAN, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716–1778*, Editura Academiei Române, București, 1996, 256 pg., ISBN 973-27-0535-3; p. 16.

-Costin FENEȘAN, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716–1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997, 212 pg., ISBN 973-36-0700-3; p. 47 și 49.

¹⁷ Ioan MUNTEANU, Rodica MUNTEANU, *Timișoara: monografie*, Ed. Mirton, Timișoara, 2002, 572 pg. + 3 hărți, ISBN 973-585-650-6; p. 68.

¹⁸ *Din cronologia județului Timiș*, Vasile DUDAȘ (coordonator), Ioan HAȚEGAN, Sorin BERGHIAN, Constantin C. GOMBOȘ, Mariana CERNICOVA & all, Editura Marineasa, Timișoara, 2004, 516 pg., ISBN 973-631-134-1; p. 120.

¹⁹ *Istoria Românilor*, vol. VI - *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711–1821)*, Paul CERNOVODEANU, Nicolae EDROIU & all, Academia Română - Secția de Științe Istorice și Arheologie, Editura Enciclopedică, București, 2002, ISBN 973-45-0381-2, 973-45-0428-2 (vol. VI), 1072 pg. + 64 pg. (reproduceeri) + 14 planșe genealogice și un tabel; la p. 377 se acceptă traducerea *Landes-Administration* drept *Administrația țării*. Această **traducere defectuoasă** – argumentarea în studiul meu *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis?* disponibil pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm> – îi aparține istoricului bănățean Costin FENEȘAN.

²⁰ *Istoria Timișoarei. Manual opțional pentru elevii gimnaziilor timișorene*, Prof. dr. Ioan HAȚEGAN, Cercetător științific I Academia Română - Timișoara, Prof. dr. Cornel PETROMAN, Inspector școlar general adjunct, Inspectoratul școlar Timiș, Ediția I-a, Volumul I, Editura Banatul, Seria Didactica, nr. 1, Timișoara, 2008, 150 pg., ISBN 978-973-88512-0-8 (Vol. 1. ISBN 978-973.(sic!)88512-1-4); p. 64 și 90.

²¹ secolele XVIII – XX.

²² 26.07.1552: cetatea Timișoara capitulează în fața asediului otoman.

²³ zona Lugoj-Caransebeș este cedată otomanilor în urma negocierilor de pace purtate la Ineu timp de o săptămână (7–14.09.1658) între marele vizir Köprülü Mehmed Pașa și delegația stărilor Transilvaniei condusă de *Acatius de Nagy Barcsa*, banul de Lugoj-Caransebeș.

perioadă erau încă la nivelul de reprezentare realizat de vienezul Wolfgang LAZIUS²⁴, cel care a creat a doua hartă a Ungariei în 1552²⁵. Harta lui Lazius a fost "preluată" de Abraham ORTELIUS în 1570²⁶. Până în 1641, Ortelius și urmașii săi vor publica 8175 de exemplare ale acestei hărți – o cifră enormă pentru acele vremuri! – în 29 de ediții succesive²⁷.

Cum Casa de Habsburg nu a mai avut un contact direct²⁸ cu realitățile zonei bănățene între 1603-'04²⁹ și 1685³⁰, putem spune fără teama de-a greși că zona bănățeană era chiar o *terra incognita* pentru occidentali după lunga perioadă de dominație otomană.

În acest context întunecat de necunoaștere a apărut și denumirea de *Banatus Timisvariensis* în toamna anului 1685⁸. Dar **de ce** și **de unde Banat de Timișoara** ? Pentru că noi știm astăzi că un *honore Banatus Timisvariensis* (l.l.)³¹ nu a existat în cadrul regatului medieval ungar până în anul 1526³².

Printre lucrările contelui Luigi Ferdinando MARSIGLI depozitate la *Biblioteca Universitaria di Bologna* se află și două manuscrise³³: *Primo Abbozzo del Compendio Storico dell'Ungaria, per servire d'introduzione al Trattato: Acta executionis pacis* (l.it.) și traducerea acestuia în limba latină: *Epitome Historicum Regni Hungariae, sive*

²⁴ în decursul carierei sale, doctorul **Wolfgang LAZIUS** / Wolfgang LAZ [* 31.10.1514, Wien; † 19.06.1565, Wien] a fost și curator al colecțiilor habsburgice și istoricul oficial al împăratului Ferdinand I de Habsburg.

²⁵ realizată în 1552, harta *Regni Hungariae descriptio vera* (1335 X 815 mm, scara 1:500000) a fost publicată la Wien în 1556. Harta este disponibilă spre consultare pe pagina de Internet a *Országos Széchényi Könyvtár Térképtára* din Budapesta (cu nr. TR 2501) la adresa http://www.topomap.hu/oszk/eng/beo2.plx?cat=mo_16_3n (accesat la 19.11.2009).

²⁶ și publicată cu titlul *Hungariae Descriptio, Wolfgango Lazio Avct.* în *Theatrum Orbis Terrarum* de către Coppenium DIESTH la Antwerp (20.05.1570). Abraham ORTELIUS / Ortels, Hortels [* 2.04.1527, Antwerp; † 28.06.1598, Antwerp] a achiziționat cele mai bune hărți ale vremii, le-a redesenat la o dimensiune și orientare standard și a scris un comentariu pentru fiecare dintre ele (*ibidem*, TM 23136). *Theatrum Orbis Terrarum* este considerat de către specialiști a fi primul atlas modern.

²⁷ Marcel van den BROECKE, Deborah van den BROECKE-GÜNZBURGER, *Background for Ortelius Map No. 150* în *Cartographica Neerlandica*, disponibil pe Internet la adresa <http://www.orteliusmaps.com/book/ort150.html> (accesat la 18.11.2009).

²⁸ în perioada 1552–1716, pentru a intra în Banatul otoman era nevoie de un permis otoman de liberă circulație, care nu era foarte ușor de obținut (vezi un exemplu la Adrian MAGINA, *Între Luther și Mahomed. Catolicii din Timișoara în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, nr. XV, Editura Grafite, Timișoara, 2007, 382 pg., ISSN 1221-678X; pp. 137-142; p. 138: *Primul vizitator apostolic ajuns (după 1552 -n.m.) pe teritoriul Banatului (în 1581 -n.m.) a fost episcopul de Ston (Croația), Bonifaciu de Raguza (Bonifacije Stefanović Drakolika) însoțit de iezuitul croat Bartolomeo Sfondrato și episcopul Bosniei, franciscanul observant, Anton Matković. ... Numirea sa nu a fost întâmplătoare deoarece cunoștea limba turcă iar prin intermediul relațiilor sale, a putut obține un permis de trecere din partea autorităților otomane).*

Sporadicele solii ale Casei de Habsburg nu treceau prin Timișoara în drumul lor spre Istanbul (solia din 1663 a cardinalului Johann, Freiherr von Goes(s) / Goëss [* 10.02.1612, Bruxelles; † 19.10.1696, Roma], Fürstbischof von Gurk constituie o excepție; solia habsburgică dorea să se întâlnească cu pașa de Beograd dar au fost obligați să aștepte șase luni la Timișoara până întâlnirea s-a putut concretiza). Asupra acestui subiect, recomand:

-Mihailo POPOVIĆ, *Von Budapest nach Istanbul: Die Via Traiana im Spiegel der Reiseliteratur des 14. bis 16. Jahrhunderts*, Eudora-Verlag, 2007, 222 pg., ISBN-10 3639002350, ISBN-13 978-3639002355;

-Stéphane YERASIMOS, *Türk Tarih Kurumu, Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles). Bibliographie, Itinéraires et Inventaire des lieux habités*, Ankara, Imprimerie de la Société turque d'histoire, 1991 (Conseil Suprême d'Atatürk pour Culture, Langue et Histoire. Publication de la Société Turque d'Histoire, Serie VII, vol. 117), 563 pg., ISBN 9751602904, 9789751602909;

-Elisabetta BORROMEO, *Voyageurs occidentaux dans l'Empire ottoman (1600-1644)*, vol. 1, Paris, Maisonneuve & Larose, 2007, 1155 pg., ISBN 2706818948, 9782706818943.

²⁹ generalul Georgio BASTA [* 1544, Ulpiano, Monferrato, IT; † 20.11.1607, Praha], comandantul militar al Transilvaniei (între 1601-'03), asediază Timișoara în luna octombrie 1603 iar în septembrie 1604 are loc lupta de la Balinț, județul Timiș. Aceste acțiuni au loc în ultima etapă a *Războiului de Cincisprezece Ani* (1591–1606) dintre otomani și habsburgi.

³⁰ în toamna anului 1685 trupele habsburgice ajung în comitatul Bihor unde vor și ierna. Cu această ocazie apare pe harta *Trans-Tisiensis* și regiunea de la sud de râul Mureș identificată drept *Banatus Timisvariensis Pars* (vezi studiul meu *Despre prima atestare a denumirii Banatvs Timisvariensis (1685)*, publicat în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, nr. XIV, 2 (Istorie Medie, Modernă și Contemporană), Editura Mirton, Timișoara, 2006, 436 pg., ISSN 1221-678X; pp. 67-113 + o hartă; disponibil și la <http://www.banat.ro/nume.htm>). În luna aprilie 1686 are loc un surprinzător atac al forțelor habsburgice asupra palâncii Arad. Acestea sunt primele acțiuni militare purtate în preajma regiunii bănățene în cadrul Marele Război contra Otomanilor⁹.

³¹ pentru explicarea conceptului de *honor* în regatul medieval ungar recomand Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895–1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN-10 973-7867-63-7, ISBN-13 978-973-7867-63-6; p. 11, 100, 178-181 și 242.

³² bătălia de lângă Mohács, HU (29.08.1526) este considerată de către istorici drept punctul de referință care elimină Ungaria medievală de pe scena istoriei.

³³ cele două manuscrise – *Primo Abbozzo del Compendio Storico dell'Ungaria, per servire d'introduzione al Trattato: Acta executionis pacis* C.<he> fatto dal Generale Co.<mes> Marsili și Co.<mes> Aloysii Ferdinandi Marsili<, > *Epitome Historicum Regni Hungariae, sive Prodromus et Introductio ad Acta Executionis Pacis Carlovicensis* – se găsesc la Biblioteca Universitaria di Bologna - Italia, Fondo Marsili, Codice 1044, manoscritto numero 117 și 19. Ele sunt disponibile și la Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Italia, Biblioteca Universitaria di Bologna, Rola nr. 66, cadrele nr. 308-375 și 121-178.

Prodromus et Introductio ad Acta Executionis Pacis Carlowicensis. Încă din 1906 se știe³⁴ că Marsigli a scris aceste texte drept introducere la preconizatul său proiect de publicare a tuturor documentelor referitoare la acțiunile diplomatice posterioare semnării păcii de la Karlowitz, inclusiv cele legate de activitatea comisiei mixte habsburgico-otomane de trasare a noii granițe (*Commissione limitanea*) pe care a condus-o ca și reprezentant al Casei de Habsburg (*Commissario Cesareo*). Titlul acestui volum urma să fie *Acta executionis pacis*. Din păcate, asemeni altor proiecte marsigliene, nici acesta nu a fost finalizat³⁵. Datarea celor două manuscrise ridică probleme aparent fără soluție dar anumite indicii circumstanțiale permit, totuși, o datare aproximativă 1717-'19³⁶. Probabil că varianta în limba italiană a fost scrisă mult mai devreme iar în perioada 1717-'19 ea a fost tradusă în limba latină și această variantă a fost pregătită pentru a fi tipărită. În aceste două manuscrise³⁷ se află ascunsă și [**inedit**] **prima explicație referitoare la originea numelui regiunii noastre: Ungaria ... subdividono in Parti superiori, ed inferiori, e queste ultime erano governate da un Bano causa del nome del Banato di Temisvar** (l.it.) pentru că *Banus Temisuarini residebat* (l.l.). / *Ungaria era divizată într-o parte superioară și una inferioară. Aceasta din urmă era condusă/guvernată de un Ban de unde și numele de Banat de Timișoara pentru că Banul rezida la Timișoara* (tr.m.).

Contele Marsigli a fost un autodidact cu realizări notabile ca și cartograf, geograf, naturalist, astronom, diplomat etc. Cariera lui științifică s-a întrepătruns cu cea militară pentru că s-a înrolat drept voluntar în armata habsburgică încă de la începutul războiului (1683)⁹ iar la sfârșitul acestuia este înaintat la gradul de *Generalfeldwachtmeister* / general-maior (24.01.1700). În urma tratatului de la Karlowitz, Marsigli devine responsabilul desemnat de împăratul Leopold I de Habsburg în comisia mixtă de trasare a noii granițe otomano-habsburgice de aproape 800 km, între Marea Adriatică și estul Banatului. Această activitate a durat mai bine de doi ani³⁸ iar Marsigli a avut ocazia să reviziteze³⁹ Banatul unde se află între septembrie 1700 și martie 1701. Iernezează în tabăra de la confluența râului Bistra cu Timișul și chiar descoperă cu această ocazie anticul oraș roman Tibiscum⁴⁰. Tot el a cercetat științific, în premieră, castrul de piatră de la Drobeta și a ridicat planul lui și al așezării civile de aici⁴¹. În 1704⁴², Marsigli a scris primul tratat științific despre Dunăre – *Danubius Pannonico-Mysicus* ...⁴³ –, care a fost publicat doar în 1726. Și în această lucrare Marsigli afirmă că:

³⁴ VERESS Endre, *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai*, Athenaeum, Budapest, 1906, 44 pg.; p. 37. Același catalog a fost publicat și în *Magyar Könyvszemle*, XIV. Kötet, II Füzet, Új. folyam, 1906. április-június, KALLÁNYI Ferencz, Budapest, pp. 109-131: Dr. VERESS Endre, *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai*. (Első közlemény, egy melléklettel.); III Füzet, 1906, pp. 211-231: *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai*. (Második, befejező közlemény).

³⁵ aproape totalitatea manuscriselor și documentelor sale încă își așteaptă editarea și publicarea la mai bine de 300 de ani de la scrierea lor.

³⁶ amănunte asupra acestei datări în studiul meu *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis* ? disponibil pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm>.

³⁷ ambele sunt importante pentru că doar din coroborarea lor obținem întreaga informație.

³⁸ martie 1699 – mai 1701.

³⁹ a mai fost în zona bănațeană în 1690 (Orșova, Cazanele Dunării, insula Ada Kaleh; în toamna anului 1690 traversează regiune bănațeană pe drumul Banatska Palanka - râul Caraș - Caransebeș - Orșova - Porțile de Fier ale Transilvaniei), 1691 (Lipova) și în timpul campaniei militare ale forțelor militare habsburgice în regiunea de vest a Banatului din vara anului 1696.

⁴⁰ azi, lângă satul Jupa, județul Caraș-Severin.

⁴¹ asemeni pentru castrule de la Pančevo, Kuvin, Orșova, Mehadia și cele de pe insulele dunărene Sapaja și Ada-Kaleh.

⁴² *Danubius Pannonico-Mysicus* ... a fost publicată aproape accidental. În timpul vizitei sale de la Amsterdam din 1722, L. F. Marsigli a fost abordat și convins de editori olandezi să scuture praful de pe manuscrisul care "stătea neglijat în întuneric de 22 de ani", după cum menționează chiar autorul în *Dedication*-ul lucrării. Deci, în fapt, textul era gata deja în vara anului 1704.

⁴³ (Luigi Ferdinando, conte MARSIGLI), *Danubius Pannonico-Mysicus, Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perustratus Et in sex Tomos digestus ab Aloysio Ferd. <inandum> com.<es> Marsili, Socio Regiarum Societatum Parisiensis, Londonensis, Monspelienensis*. Hagae comitum, apud P.<etrum> Gosse [Junior -n.m.], R. Chr. Albertus, P.<etrum> de Hondt, Amstelodami, apud Herm.<annum> Uytwerf & Franç.<iscum> Changuion, M.D.CC.XXVI (i.e. 1726 în l.l. -n.m.); noi ediții în 1741, 1744 (în limba franceză) și în 2004 (la Vizügyi Múzeum, Levéltár és Könyvtárjtemény, Budapest, 2004, ISBN 963-217-033-4, 439 pg.; doar volumul I, care conține și o traducere în limba maghiară după ediția princeps). Lucrarea a fost republicată în limba franceză la Haga în 1741 și 1744. Ediția în limba franceză din 1744 (cea consultată): *DESCRIPTION du DANUBE depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu'au confluent de la rivière Jantra dans la Bulgarie, contenant de OBSERVATIONS géographiques, astronomiques, hydrographiques, historiques et physiques par Mr. le comte Louis*

*Bannat de Temeswar, ainsì appellé d'une Forteresse du même nom / Banatul de Timișoara, <este> astfel numit după o fortăreață cu același nume. Mai mult, în ultimul său raport adresat din Banat⁴⁴ împăratului Leopold I de Habsburg, Marsigli afirma că il Comitato di Seuerin, <este> parte del Banato di Temeswar⁴⁵. În manuscrisul *Descrittione naturale, civile e militare delle Misie, Dacie, ed Illirico ...*⁴⁶, Marsigli indică și localizarea temporală [**inedit**] pentru apariția acestui nume: *Banato di Themisuar*⁴⁷ ... *riceuè questo nome doppo la caduta di Belgrado* (i.e. 29.08.1521 -n.m.) *nelle mani del Turco; poiche semendo lui i Regi d'Vngaria un Generale col titolo di Bano; accio' che auesse costodite quell frontiere; furono poi necessitati a trasferir la sua residenza in Tkemisuar* (sic!); *affinche aavesse guardata quel Tratto di Danubio, che Belgrado restaua esposto; dando il nome di Banato alle sue dipendenze in fraposte, come hó detto al Marusio* (i.e. Mureș -n.m.), *Parte di Tibisco* (i.e. Tisza -n.m.)⁴⁸, *Danubio e Monti della Transilvania*⁴⁹ ... *Caduto poi ancor esso nel Dominio dell'Ottomano* (în 1551-'52 și 14.09.1658 -n.m.)⁵⁰, *prese nome di Beilerbato*⁵¹ *di Themisuar, e Wlasia*⁵²: *il Primo; perche itti risedeua il Bassà, ò Beylerbey*⁵³; *il secondo, perche la Prouincia si abitaua da Gento Ratiana*⁵⁴, *ed in qualeha luogo da' Wallachi e Turchi, chiamati Wlâ; che li diedeво la denominatione di Wlasca*⁵⁵.*

Ferd.<inand> de MARSIGLI, member de la société Royale de Londres, et des Académies de Paris et de Montpelliére; traduite du Latin, La Haye, chez Jean SWERT, 1744, 6 vol., gr. fol. et pl.

⁴⁴ datat 14.03.1701.

⁴⁵ Luigi Ferdinando MARSILI, *Relazioni dei confini della Croazia e della Transilvania a sua Maestà Cesarea* (1699–1701), a cura di Raffaella GHERARDI, 2 volume (vol. I, 1699, 273 pg; vol. II, 1700–1701, 259 pg), Modena, Mucchi Editore, 1986, ISBN 88-7000-086-9; vol. II, p. 486: ... *il distretto di Karasova è il più grande, ed è uno di quelli che formano il Comitato di Severin, parte del Banato di Temiswar ...*

⁴⁶ *Descrittione naturale, civile e militare delle Misie, Dacie, ed Illirico libri quattordici: con gli alberti genealogici de' loro Principi antichi e carte topografiche colle divisioni, che alcune provincie anno in comitati, cedeliki, o siano giudicature capitolul Descrittione Naturale, Civile e Militare Delle Dacie: cioè Ripense, Mediterranea, e Transalpina ...*, Biblioteca Universitaria di Bologna - Italia, Fondo Marsili, Codice 1044, Manoscritto numero 108; Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Italia, Biblioteca Universitaria di Bologna, Rola nr. 49, Cadrul nr. 68-69. Manuscrisul inedit nu este datat de autor. BENE Sándor susține că acesta cuprinde *information from around 1690* (vezi studiul său *Acta Pacis - Peace with the Muslims* (Luigi Ferdinando Marsili's Plan for the Publication of the Documents of the Karlowitz Peace Treaty) publicat în revista *Camænæ Hungaricæ*, Institutum Litterarum Academiae Scientiarum Hungaricæ, praeses Ladislaus Szörényi, redigít Gabriel Kecskeméti, Budapest, Universitas Publishing House, ISSN 1786-5484; Vol. 3, 2006, 180 pg., pp. 113-146; p. 122). Dar lucrarea conține informații care sunt databile 1687 (contactul cu Transilvania) și 1698 (întâlnirea de la Wien cu Boris Petrovich SHEREMETEV [* 1652; † 1719, Moscova], trimisul diplomatic al țarului Petru cel Mare). În introducerea la *Descrittione naturale, civile e militare ...*, Marsigli afirmă că manuscrisul a fost executat în timp ce *i-a fost dată o scurtă pauză din meseria armelor și dorește să-l slujească pe împărat cu pana* (apud John STOYE, *Marsigli's Europe, 1680–1730: the life and times of Luigi Ferdinando Marsigli, soldier and virtuoso*, Yale University Press, New Haven & London, 1994, 356 pg., ISBN 0300055420; p. 161). Tot aici, Marsigli menționează că partea lucrării despre Dacia a fost deja abordată în tratatul său despre Dunăre (*ibidem*). Ori, manuscrisul *Danubius Pannonico-Mysicus ...* a fost terminat în vara anului 1704 (va fi publicat doar în 1726), după ce Marsigli a fost degradat *cum infamia* (4/18.02.1704) și înlăturat din armata habsburgică. Luând în considerare aceste două indicii, am putea data manuscrisul ca aparținând perioadei 1705 - vara anului 1708, când Marsigli devine colonel al unui regiment de grenadieri din armata papală (1.06.1708). Ori, la acea dată, papa Clement al XI-lea se afla în conflict deschis cu împăratul Leopold I de Habsburg iar Marsigli nu mai avea cum să-l slujească pe acesta din urmă cu pana pentru că i se opunea deja cu arma.

⁴⁷ am respectat grafia marsigliană care implică și *v* scris ca *u*. Sublinierile din text îi aparțin lui L. F. Marsigli.

⁴⁸ L. F. Marsigli folosește constant pe hărțile sale forma greșită *Tibisco* drept denumire pentru râul *Tisza* cu toate că el știa deja că numele râului în *Lingua Bulgara* și *Lingua Vallacca* este *Tissa* (Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Italia, Biblioteca Universitaria di Bologna (Fondo Marsili, Codice 1044, manoscritto numero 61/1), Rola nr. 57, Cadrul nr. 41 și 67). Acest fapt nu este de mirare pentru că această confuzie *Tibiscus* ≡ *Tisza* provine din informațiile oferite de *Cosmographia / Geographia* lui Claudius Ptolemaeus Pelusiensis și ea s-a propagat, pe filiera cartografilor italieni și germani, în întreaga cultură occidentală. Încă și în secolul al XXI-lea, denumirea în limba latină a râului *Tisza* este *Tibiscus* pentru o parte din oamenii de știință maghiari.

⁴⁹ munții Carpați – i.e. munții Poiana Ruscă - Masivul Banatic - lanțul Cernei – constituie latura estică a Banatului istoric.

⁵⁰ -toamna 1551/26.07.1552: otomanii ocupă regiunea de câmpie a Banatului și cetatea Timișoara.

-14.09.1658: otomanii ocupă regiunea Lugoj-Caransebeș.

⁵¹ *Beylerbey(i)lik*-ul este cea mai mare unitate administrativă a Imperiului Otoman. *Beylerbey(i)lik*-ul Timișoarei (*eyâlet* după 1590) a fost înființat de otomani în 1552 și a existat faptic până în toamna anului 1716.

⁵² *Wlasia* este o formă coruptă pentru Vlăsia. Explicația oferită de Marsigli pentru numele de Vlăsia / Vlașca purtat de partea de est a Banatului istoric este greșită.

⁵³ *beylerbey* = *bey*-ul *bey*-lor. *Beylerbeylik*-ul (*eyâlet* după 1590) de *Timișvar* (Timișoara) a fost sub comanda unui *beylerbey* cu rang de *pâșâ* cu două tuiuri sau chiar a unui *vezîr* (vizir).

⁵⁴ rascian / rasciani (pl.) (l.r.); rac, рац / raci, раци (pl.) (l.s.); rác / rácok (pl.) (l.m.); ratzen, raize / raizen, ratzians (pl.) (l.g.); rasciani (pl.) (l.l.); ratzians, rascians (pl.) (l.e.) a fost un etnonim folosit pentru a-i desemna pe sârbi dar și pe alți (toți?) slavii sudici (și chiar greci ori aromâni!) dealungul evului mediu și la începutul timpurilor moderne.

⁵⁵ textul este foarte clar și nu necesită traducere.

Luigi Ferdinando MARSIGLI este și cel care, [**inedit**] **în premieră, a definit teoretic Banatul** / *Banatus Timisuariensis*, drept teritoriul mărginit de Mureș - Tisza - Dunăre - munții Carpați, într-un document sinteză⁵⁶ înaintat lui Franz Ulrich, Graf KINSKY von Wichinitz⁵⁷, președintele Conferența Pacifică Inter Christianos et Turcas la 14.08.1698. Documentul⁵⁸, intitulat *Summa \ siue \ Breuis Conspectus omnium difficultatum, queque \ obseruari necessum sit ad Statuenda possibilis \ ac sicura confinia inter duo Imperia, Cæsareum, \ et Ottomanicum ; que summa biuibitur in qualior \ Partes, tam demonstrationibus suis quâm tnappis. \ Maiores \ Difficultates que \ Occurrunt partibus istj quatuor, he \ sunt ...*, conține la punctul II⁵⁵:

II. Pars est **Banatus Timisuariensis**, percinctum in Occidente (i.e. vest -n.m.) a flumine Maros (i.e. Mureș) (sic!)⁵⁹: in Oriente (i.e. est) a confluxu Alpium Transilvaniæ et Danubij in loco ubi remanent Orsova (i.e. Orșova) uestigia : in Septentrione (i.e. nord) a montibus Transilvaniæ ; et in Meridie (i.e. sud) per Tibiscum (i.e. Tisza), et Danubium, ubi Nostis <otomanii> possidet fortalitium Timisuar (i.e. Timișoara), et palankas Pangiova (i.e. Pančevo, RS), Nui Palanka (i.e. Nova Palanka, RS). Cæsar (i.e. Leopold I de Habsburg) tantummodo <possidet> arces Medies (i.e. Mehadia), Caransebes, Lugos, Gianad (i.e. Cenad), id quod fortalitium non solûm Terram substratam illam **Banatus** cohibet; sed et totam Transilvaniam in aliquâ dependentiâ subiicit⁶⁰.

Chiar dacă **Marsigli** a fost cel mai bine informat savant ai epocii sale cu privire la zona bănățeană, **explicația** lui⁶¹ despre apariția numelui *Banato di Temisvar* este **confuză și greșită**. În regatul medieval ungar a existat o parte superioară (*Partium Regni superiorum*) încă din secolul al XIII-lea (cu prima atestare documentară în anul 1299) dar *Partes regni Hungariæ inferiores* sunt databile doar de la sfârșitul secolului al XIV-lea (prima atestare documentară fiind din anul 1390)⁶². De-a lungul timpului, această parte inferioară⁶³ a regatului medieval ungar nu a fost condusă de un *ban de Timișoara*⁶⁴ ci de un *generalis Capitanus*⁶⁵. Am putea bănui că această confuzie marsigliană⁶¹ apare deoarece mai mulți comiți de Timiș / *Comes T(h)emesiensis*

⁵⁶ Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Italia, Biblioteca Universitaria di Bologna, Rola nr. 43, Cadrul nr. 531; Biblioteca Universitaria di Bologna - Italia, Fondo Marsili, Codice 1044, manoscritto numero 58, p. 141.

⁵⁷ **Franz Ulrich, Graf KINSKY von Wichinitz** / Hrabě **František Oldřich I, Kinský z Vchynic** (l.c.) [* 1634, Chlumeck nad Cidlinou, CZ; † 27.02.1699, Wien]; din 1664 în serviciul împăratului Leopold I de Habsburg; din 1683 - cancelar suprem al Bohemiei; 1687 - distins cu titlul de *Reichsgraf*; din 1689 - membru al *Geheimen Konferenz*, președinte al consiliului pentru afaceri otomane; protectorul lui Marsigli.

⁵⁸ însoțit de *Mappa Que continent Banatum Themisuariensem, et Ducatum Sirmiensem*.

⁵⁹ orientarea în funcție de punctele cardinale făcută zonei bănățene de către L. F. Marsigli este destul de aproximativă.

⁶⁰ pentru problema apartenenței regiunii bănățene la Transilvania, vezi studiul meu *Apartine Banatul de Transilvania? NU!* publicat pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/academica/Transilvania.htm>.

⁶¹ putem presupune și că L. F. Marsigli a preluat această explicație din curcurile administrative și militare habsburgice ori chiar din lucrări publicate în secolele XVI-XVII⁷¹ sau din informațiile adunate de la fața locului ori din contactele avute de-a lungul timpului cu diferiți demnitari din Transilvania sau Țara Românească. De exemplu, Marsigli l-a cunoscut personal pe stolnicul Constantin Cantacuzino în toamna anului 1691 la București iar acesta i-a transmis în scris (4.03.1694) informații detaliate despre Valahia și Moldova (până și despre descălecatul lui Radul Negrul vodă din 1290 - vezi în *Descrittione naturale, civile e militare delle Misie, Dacie, ed Illirico libri quattordici: con gli alberti genealogici de' loro Principi antichi e carte topografiche colle divisioni, che alcune provincie anno in comitati, cedeliki, o siano giudicature capitolul Descrittione Naturale, Civile e Militare Delle Dacie: cioe Ripense, Mediterranea, e Transalpina ...*, Biblioteca Universitaria di Bologna - Italia, Fondo Marsili, Codice 1044, Manoscritto numero 108; Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Italia, Biblioteca Universitaria di Bologna, Rola nr. 49, Cadrul nr. 96).

⁶² această diferență de un secol între cele două atestări se poate explica prin faptul că părțile sudice ale regatului medieval ungar au fost apărate de un șir de banate, care se întindeau de pe malurile Mării Adriatice și până la Turnu Severin, în timp ce în nordul regatului nu a existat o astfel de organizare militar-administrativă.

⁶³ sau părți inferioare.

⁶⁴ acest **honor nu** a existat în decursul istoriei regatului medieval ungar.

⁶⁵ i.e. *căpitan general*. Acest **honor** al regatului medieval ungar a existat aproape neîntrerupt între 1479-1557. **Paulo (de) Kynys/Kinisi** - i.e. Paul (Pavel) Chinezul, Kinizsi Pál - este numit primul *generalis capitanus inferiorum partium huius regni <Hungariæ>* (22.10.1479), *Magnifici Pauli de Kynis Comitiss Themesiensis et parcium Regni nostri inferiorum Capitanei generalis* (16.04.1683). Paul Chinezul a purtat titlul de *capitanus generalis* până în momentul morții sale [† 24.11.1494]. El a fost urmat de **Jose de Som** [† ~1510] - i.e. Iosa de Som, Somi Józsa - *Comiti Themesiensi* (între 26.11.1494-1508) ac *Summo Capitanus Parcium Inferiorum* (doar din 1495), *Josa de Som comes Themesiensis ac generalis capitanus partium inferiorum regni Hungarie* (2.05.1502), *Josa de Som comes Themesiensis ac partium inferiorum <regni Hungariæ> capitanus generalis* (13.10.1505, Rákosi országgűlés), *Josa de Som Comes Themesiensis, ac partium regni Hungariæ inferiorum Capitanus generalis* (24.06.1506). *Honorul* supraviețuiește până după mijlocul secolului al XVI-lea. **Petrus Petrovith de Suraklin**⁷⁰ este cel care poartă ultimul titlul de *Partium Regni Hungariæ Inferiorum Capitanus Generalis* (1534, 22.07.1535, 26.01.1542-13.(15?).10.1557).

- de exemplu, Losonczy⁶⁶ István între 1386-'87⁶⁷, Filippo Scolari (Pipo d'Ozora) între 1408-'09, Ioan (Iancu) de Hunedoara între 1441-'43 și împreună cu Újlaki Miklós între 1445-'46 - au cumulat acest *honor* cu cel de ban de Severin. **Dar între 1521 și 1524⁶⁸ /1526/1552⁶⁹ nu a existat nicio personalitate care să fi cumulat aceste două *honor-uri*.** După 1521, niciun *Generale*, având reședința la *Themisuar*, nu a purtat *titolo di Bano*, după cum menționează Marsigli în *Descrittione naturale, civile e militare delle Misie, Dacie, ed Illirico ...*⁴⁶, până la Petrus PETROVICH de Suraklin⁷⁰ în perioada 1548-'49⁷¹. Atunci, acesta apare în documentele de epocă purtând titlul de *Comes T(h)emesiensis, et Partium Regni Hungariae Inferiorum Capitaneus Generalis, Banusque Sebesiensis, etc.* Deci, Petrovich nu a fost ban de Severin ori de Timișoara/Timiș⁷² ci *ban de (Caran)Sebeș*⁷³! Dar, probabil, a fost destul pentru ca, în timp, confuzia existenței unui ban de *Timișoara / Timiș* să prindă rădăcini adânci mai ales că Petrus PETROVICH de Suraklin a fost un personaj foarte important⁷⁰ pe scena politică și militară a perioadei 1534-'57. Cum cetatea Severinului nu mai exista la începutul secolului al XVIII-lea, pentru că fusese cucerită și distrusă de otomani în vara anului 1524, Marsigli⁶¹ a crezut probabil că noul sediu al banului de Severin nu putea fi decât în cetatea Timișoara. El nu a știut de apusul *honore Banatus Zeuriniensis* (1524) fiind dus în eroare și de faptul că, la mijlocul secolului al XVI-lea, Petrus PETROVICH de Suraklin a fost ban (de Caransebeș), comite de Timiș - dar el se semna⁷⁴ *Petrus Petrowith, comes Temeswar<i>ensis / comite de Timișoara*⁷⁵! - și *Partium Regni Hungariae Inferiorum Capitaneus Generalis* (sau *Generale*⁷⁶). L. F. Marsigli era

⁶⁶ și *Lossonczy, Losonci*.

⁶⁷ *Stephanus de Lochonch Banus Zeuriniensis et inter ceteros honores Comes Themesiensis* (24.11. și 11.12.1387) (PESTY Frigyes, *A Szörényi vármegyei hajdani oláh kerületek, în Értekezések a történelmi tudományok köréből*, V kötet (1875-1876) /3, A M.<agyar> Tud.<ományos> Akadémia Könyvtár-Hivatala, Budapest, 1876, 84 lap; p. 51).

⁶⁸ înainte de cucerirea cetății Beograd de către otomani (29.08.1521), *Nicolaus de Gerlijstijje* (Nicolae de Gârliște) este atestat *Banus castris (végvári bán* (l.m.) -n.m.) *Zeweriniensis* (23.02.1521) iar după această dată *Joanni Wythez de Kallo* este *Bano (Castris) Zeweriniensis* (24.03.1522-1524). Mai multe amănunte în studiul meu **Când apune honore Banatus Zeuriniensis ?** (în curs de publicare).

⁶⁹ -1524: cucerirea și distrugerea cetății Severin de către otomani. Banatul de Severin își încetează existența.

-29.08.1526: lupta de lângă Mohács. Regatul medieval ungar este împărțit în trei entități.

-toamna 1551/26.07.1552: otomanii ocupă regiunea de câmpie a Banatului istoric și cetatea Timișoara. Comitatul Timiș își încetează existența.

⁷⁰ **Petrus PETROVICH* de Suraklin** [* < 1487 (?); † 13(15?).10.1557, Cluj-Napoca]; fiul natural al lui ZÁPOLYA István și, deci, fratele vitreg al regelui János I Zápolya; 15.07.1514 - în bătălia de la Timișoara reușește să-l captureze personal pe DÓZSA György; 16.10.1526 - participă la dieta de la Tokaj unde îl susține pe fratele său vitreg drept candidat la coroana Ungariei; 1528 - intră în posesia cetății și domeniului Csála din comitatul Arad; 1531 - este numit comandantul (*commendans*) cetății Lipova de către regele János I Zápolya iar în 1534 este numit de acesta *comes Themesiensis et partium Regni inferiorum Hungariae capitaneus generalis*; 22.07.1535 - este menționat drept *comes Themesiensis et Partium Regni Hungariae inferiorum generalis Capitaneus*; iulie 1540 - devine unul dintre cei trei tutori ai regelui ales al Ungariei, János Zsigmond Zápolya (II. János); septembrie 1540 - devine membru al regenței; dieta de la Târgu Mureș (25-26.01.1542) îl confirmă drept *Comes Themesiensis et Partium Regni Hungariae Inferiorum capitaneus generalis, funcții / titluri pe care le deține până la moartea sa* (PESTY Frigyes, *A szörényi Bánság és Szörényi vármegye története*, Magyar Tudományos Akadémia. Történelmi Bizottsága, Harmadik Kötet (Oklevéltár, I. Kötet), Budapest, 1878, 426 pg.; p. 227, 244, 253, 255, 257 și 259).

* și *Petrovaz, Petrovicht, Petrovig, Petrovigk, Petrovihc, Petrovith, Petrovyth, Petrowith, Petrowyth, Pittrobickh, Potrouik, Petrovicz, etc.*

⁷¹ vezi studiul meu **A existat un Banatus Timisvariensis înainte de 1685?** (în curs de publicare).

⁷² surse enciclopedice contemporane îi acordă greșit titlul de *temesi bán* în anul 1534 (KENYERES Ágnes (főszerkesztő) & all, *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*, <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html> (*Petrovics Péter*) - accesat 31.08.2009).

⁷³ în epocă, denumirea de *Sebes / Sebeș* se referă la actualul oraș Caransebeș. *Karansebes / Caransebeș* apare în documente doar după ce districtul de *Karan** s-a contopit cu districtul de *Sebes* la mijlocul secolului al XV-lea (Viorel ACHIM, *Banatul în evul mediu. Studii*, București, Editura Albatros, Colecția Historia, 2000, 176 pg., ISBN 973-24-0755-7; p. 28, 65 nota 11 și 68 nota 23). Folosirea concomitentă și alternativă a denumirilor *districtus Karansebes* sau *districtus Sebessiensis* și (*arce, civitatis*) *Sebes* sau *Karansebes* nu trebuie să mire; *Gregorius Bethlen de Ikt(h)ar* (Iktári Bethlen Gergely) apare drept *Banus Sebessiensis / ban de Sebeș și Bani districtus Karansebes / ban al districtului Caransebeș* în același an 1561 iar în anul 1566 el apare drept *Bani Districtus Sebessiensis și Bani districtus Karansebes* ((PESTY Frigyes, *A szörényi Bánság és Szörényi vármegye története*, Magyar Tudományos Akadémia. Történelmi Bizottsága, Harmadik Kötet (Oklevéltár, I. Kötet), Budapest, 1878, 426 pg.; p. 304, 305, 332 și 343).

* districtul de *Karan* a existat în jurul târgului medieval Caran /i.e. Căvâran (azi, comuna Constantin Daicoviciu, jud. Caraș-Severin).

⁷⁴ într-o scrisoare trimisă marelui vizir *Rustano Passae* (i.e. *Rüstem Pascha*) din *Albae Cimali* (sic! *Gyulae ? / Alba Iulia*) în vara anului 1550 (*Austro-Turcica 1541-1552. Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*, Srećko M. Džaja, Günter Weiss, Karl Nehring, Mathias Bernath (Eds.), *Südosteuropäische Arbeiten* 95, R. Oldenbourg Verlag, München, 771 pg., ISBN (10) 3486561677, ISBN (13) 978-3486561678; p. 469).

⁷⁵ în două scrisori trimise din *Constantinopoli* arhiducelui Ferdinand I de Habsburg, regele Ungariei și Bohemiei, la *XVIII de giugno 1550* și *21 de luglio 1550* (l.it.), *Gio.<vanni> M.<aria> a Malvezzi** chiar îl numește **Petrovith de Temeswar** și **Peter Petrovith de Themeswar** pe Petrus PETROVICH de Suraklin (*ibidem*, p. 468 și 495). În acest caz, *de T(h)emeswar / de Timișoara* este neîndoiește un semn de noblețe în

convins că dacă banul (de *Caransebeș*, Petrus PETROVICH de Suraklin) își avea reședința la Timișoara, acesta era neîndoielnic ban *de Timișoara* iar regiunea pe care o guverna⁷⁷ se numea⁷⁸ *Banat de Timișoara*⁷⁹.

Dacă luăm în considerare identitatea *ban* ≡ *comite*, existentă în mentalul colectiv al locuitorilor zonei Lugoj-Caransebeș în perioada în care Marsigli a fost aici⁸⁰, atunci confuzia devine și mai simplu de explicat; comitele de Timiș / Timișoara^{75, 76} ≡ ban de Timișoara iar regiunea guvernată de acesta devine Banat de Timișoara.

[**inedit**] Deci, peste/în timp, **Banatul de Severin s-a transformat în Banat de Timișoara din cauza unei confuzii / greșeli** în legătură cu cetatea în care ar fi rezidat banul după anul 1521.

Aceiași confuzie o regăsim și în **1734**. La sfârșitul aceluși an, Johann Andreas, Graf von HAMILTON, noul conducător militar și civil al Banatului⁸¹, era așteptat la Timișoara pentru a-și prelua prerogativele. Pentru informare lui s-a compus *Chorographia Banatus Temesiensis sub auspiciis novi gubernatoris edita*⁸². Autorii acestui raport⁸³ au fost oameni extrem de bine informați relativ la zona bănățeană:

-Franz Leopold Anton PONZ, Freiherr von ENGELSHOFEN, care este prezent în Banat din anul 1717, în 1727 devine comandantul cetății Panciova iar între 1732-'40 este comandantul cetății Timișoara,

-Johann Florimund BAUMBERG, arhivar al Camerei Aulice din Wien și

-Johann Jakob Benedikt, Freiherr von NEFFZERN despre care știm că în 1730 se ocupa de taxele vamale din Banat iar între 1731-'40 este consilier administrativ la Timișoara.

În acest raport se oferă explicații importante referitoare la motivul pentru care regiunea se numește Banat⁸⁴:

"Structura exterioară a ținutului

Cât timp a fost Banatul în mâinile turcilor. În urmă cu 165 de ani (i.e. 1569 -n.m.), *Bannath Temesvaer* a aparținut regatului ungar (*Königreich Hungarn*), însă în anul 1552⁸⁵ a ajuns sub stăpânire turcească și a rămas astfel până în anul 1716, când a fost recucerit de trupele imperiale biruitoare, fiind apoi încorporat complet în Casa Princiară Austria (*durchlauchtigsten Hauß Oestereich*), în anul 1718, după încheierea păcii de la *Passarowitz*. ...

sensul unei înobilării consacrate printr-o dănie regală a dreptului de stăpânire asupra cetății Timișoara. Faptul că, în realitate, această dănie nu a existat - Petrovich a fost doar *Comes T(h)emesiensis* - este un aspect mai puțin important în cadrul acestui studiu. Percepția realității, filtrate prin ochii contemporanilor săi, este cea care contează și aceasta ne indică un Petrus PETROVICH *de T(h)emeswar*.

* i.e. Giovanni (Johann) MARIA MALVEZZI, primul legat permanent habsburgic la Istanbul (1547-'54).

⁷⁶ după cum "traduce" L. F. Marsigli acest titlu.

⁷⁷ în fapt, comitatul Timiș. În perioada 1548-'49, Petrus PETROVICH a guvernat și regiunea Lugoj-Caransebeș în calitatea sa de *Banusque Sebesiensis* / ban de (Caran)Sebeș.

⁷⁸ datorită falsei **definiții minimale**: *banatul este o regiune condusă de un ban iar banul este conducătorul unei regiuni numite banat* (vezi studiul meu *Contribuții la definirea honore Banatus Zeuriniensis* disponibil la <http://www.banat.ro/nume.htm> -în curs de publicare).

⁷⁹ L. F. Marsigli **nu** a folosit denumirile de *Banatus Temesiensis* (l.l.) ori *Banato di Temes* (l.it.) (i.e. *Banatul Timișului*) în lucrările sale științifice ori pe hărțile pe care le-a realizat.

⁸⁰ vezi nota 38 și nota 98 (cu explicațiile oferite în text) pentru identitatea *ban* ≡ *comite*.

⁸¹ Banatul a avut o extensie teritorială la sud de Dunăre între 1718-'39; este vorba de oficiile administrative Golubac și Negotin - 8 districte și 13 sate haiducești - cu un total de 127 de sate.

⁸² Hofkammerarchiv din Wien, *Sammlung der Handschriften*, Hs. 424, folio 1-89 și anexele la Hs. 425, folio 1-78; HKA, 8: 571-819.

Josef WOLF, *Quellen zur Wirtschafts-, Sozial- und Verwaltungsgeschichte des Banats im 18. Jahrhundert*, Herausgegeben vom Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Materialien Heft 5/1995, Tübingen, 1995, 520 pg, ISSN 0945-425X; pp. 55-127.

Deoarece raportul consultat de mine are anumite diferențe față de varianta editată de către Josef WOLF (de exemplu, nu conține titlul *Chorographia Banatus Temesiensis sub auspiciis novi gubernatoris edita*, este altfel împărțit în pagini, are un intertitlu suplimentar, este datat complet - *Temesvaer, 12.Xbris 1734* - dar nu este semnat spre deosebire de varianta Wolf care este semnată dar nedatată, etc.), bănuiesc că este vorba de două variante ale aceluiași raport⁸³.

⁸³ cunoscut în istoriografie drept **raportul Hamilton** (Costin FENEȘAN, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997, 212 pg., ISBN 973-36-0700-3; p. 7).

⁸⁴ traducerea textului din limba germană a fost realizată de Simona KRUTSCH căreia îi mulțumesc și pe această cale.

⁸⁵ aici apare o neconcordanță temporală (**1734** - 165 = 1569 iar 1552 + 165 = **1717**) care indică faptul că **autorii raportului** - probabil prin arhivarul Camerei Aulice, Johann Florimund BAUMBERG - **au copiat această informație** (paragraf?) **dintr-o lucrare scrisă în 1717**.

De ce poartă denumirea de Banat. În vechime acest *Szeveriner Comitatus* (sic! *Banat*) a trebuit să servească ca și avanpost principal împotriva invaziei dușmanilor și, de aceea, conform informațiilor istorice, Comitele suprem (*Ober Gespan*) sau *Supremus Comes* al acestuia (adică, al Comitatului de Severin -n.m.) era cinstit cu o distincție deosebită (*besonderen Distinction*)⁸⁶ împreună cu (*mit dem*) titlul de *Banni* (sic! în fapt, *banus*), așa cum astăzi (adică, în 1717⁸⁵ și 1734 -n.m.) mai obișnuiesc să fie *Banni Croatiae*.

Însă, după ce *Szeveriner Comitatus* ... a fost supus de puterea popoarelor barbare (i.e. a turcilor otomani -n.m.), ba chiar distrus de pozițiile ferme ale acestora, și, în consecință, protecția de graniță propriu-zisă a revenit *Temescher Comitatus*, *per translationem*⁸⁷, *Obergespan*-ul (de Timiș -n.m.) a preluat de la acesta (i.e. de la *Obergespan*-ul de Severin -n.m.) numele de *Banni* (sic! *banus*)⁸⁸, iar ținutul denumirea de *Bannatus*⁸⁹.

Trebuie să remarcăm că și explicațiile oferite în acest raport abundă în **inexactități**; zona bănățeană nu a aparținut regatului medieval ungar până în 1569 sau 1552 pentru că regatul ungar fusese practic desființat prin cucerirea cetății Buda în 1541 iar la acea dată (1569/1552) Banatul aparținea deja de principatul autonom al Transilvaniei. Și nu toată regiunea bănățeană a ajuns sub stăpânire otomană în 1552 ci doar câmpia Banatului; zona Lugoj-Caransebeș a fost cedată Sublimei Porți doar un secol mai târziu (14.09.1658)²³.

Autoritățile habsburgice din 1717⁸⁵ și 1734 credeau că *Ober Gespan*-ul de Timiș s-ar fi numit și ban. Confuziile identitare între *Comitatus* și *Banat* ori *Gespan* și *Comes** sunt inexplicabile și denotă o precară cunoaștere a realităților instituționale ale regatului medieval ungar precum și o surprinzătoare lipsă de rigoare formală. Confuzia apare probabil deoarece, cum am văzut deja, **anumiți** comiți de Timiș cumulau *honor*-ul de comite de Timiș cu cel de ban de Severin. Banatul de Severin / *Szörényi Bánság* (l.m.) a dispărut în 1524 după ce otomanii cuceresc cetatea Severinului și demnitatea de ban de Severin apune⁹⁰. Comitatul Timiș este cucerit de otomani abia în 1552. Dar, între 1524-52, nu a existat nici un comite de Timiș care să fi fost în același timp (chiar și *in spe!*) și ban de Severin⁹¹. Doar Petrus PETROVICH de Suraklin a fost ban de (Caran)Sebeș în perioada 1548-49. Cum el era și comite de Timiș, a fost destul, după cum am văzut deja, pentru nașterea unei confuzii.

Autoritățile habsburgice considerau că teritoriul delimitat de Mureș - Tisza - Dunăre - munții Carpați se numise și **înainte de 1552 tot *Temesvarer Bannat***. Dar acest lucru este fals pentru că nu există nici un document de epocă care să ateste existența unui astfel de *honor* în cadrul regatului medieval ungar. Cum fără nici un temei, pentru că **nu există nici o dovadă** în acest sens, este și opinia lui Francesco GRISELINI consemnată în prima monografie a Banatului⁹², publicată în 1779⁹³: "... ținuturile timișene ori Banatul Timișoarei - *numire*

⁸⁶ în regatul medieval ungar această *besonderen Distinction* se numea *honore*³¹ (l.l.).

⁸⁷ prin transmitere / transfer / translație / mutare; prin analogie (tr.m.).

⁸⁸ în fapt, aici termenul este la plural; în limba latină singularul cuvântului este *banus*. Din 1438 au existat perioade de timp în care *honore Banatus Zeuriniensis* a fost ocupat concomitent de către doi bani dar folosirea în acest context a pluralului *bani* nu se justifică.

⁸⁹ pentru că nu există nici un argument pentru dublarea consoanei "n", formele *bannus* / *Bannatus* nu sunt corecte din punct de vedere al gramaticii limbii latine clasice. Cu toate acestea, forma *bannus* este des întâlnită în documentele medievale occidentale pentru că *ban(n)us* apare prin latinizarea unui cuvânt germanic (* *bannan*).

* i.e. *ispán* (l.m.), *comite* (l.r.).

⁹⁰ amănunte în studiul meu **Când apune *honore Banatus Zeuriniensis* ?** (în curs de publicare).

⁹¹ regele ungar János I Zápolya menționează că *honore Banatus <Zeuriniensis> vacante* într-o scrisoare trimisă *Fidelibus nostris Comitibus et Judicibus nobilium districtus de Karansebes* la data de 25.08.1530 (PESTY Frigyes, *A szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, Magyar Tudományos Akadémia. Történelmi Bizottsága, Harmadik Kötet (Oklevéltár, I. Kötet), Budapest, 1878, 426 pg.; p. 183, doc. 153).

⁹² Franz GRISELINI, *Versuch einer Politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien, im Verlage den Johann Paul Krauß, I-II Theil, 1780, VI + 301 + 135 pg. + 8 planșe + 1 hartă; p. 96.

⁹³ au existat două tiraje identice ale ediției germane a primei monografii dedicate Banatului. Primul tiraj a apărut la sfârșitul anului 1779 dar este datat tot 1780. Diferențierea dintre cele două tiraje se poate face doar după micile deosebiri ale caracterelor literelor și cifrelor folosite în pagina de gardă.

care începu de atunci (i.e. din 1617 susține Griselini, dar, în fapt, este vorba de 1615⁹⁴ -n.m.) să devină cea obișnuită – ...". În acest moment, **prima atestare a folosirii denumirii de Banat (de Timișoara) de către habsburgi este din toamna anului 1685**⁹⁵.

*Banater Landesbeschreibungen*⁹⁶ din 1760 conține o foarte interesantă explicație a ceea ce înțelegeau autoritățile vieneze prin Banat la mijlocul secolului al XVIII-lea. Această *Descriere ...* a fost înaintată împărătesei Maria Theresia de către Camera Aulică și i-a servit apoi drept documentare și împăratului Joseph al II-lea cu ocazia primei sale călătorii în Banat în anul 1768. În *Banater Landesbeschreibungen*, sub titlul de *Gründlicher Bericht von dem Temeswarer-Bannat und desselben dermaliger Systemal-Verfassung (Expunere detaliată privind Banatul Timișoarei și structura sistematică de odinioară a acestuia)*, găsim:

"§ I. Despre originea și denumirea acestui ținut (*Land*)

Din istorie este binecunoscut faptul că, așa-numitul *Temeswarer Bannat* făcea parte din vechiul regat al Daciei, că romanii au cucerit acest ținut sub împăratul Traian, că apoi au fost însă izgoniți de huni, la fel ca din întreaga Panonie, deci și din ținutul de pe Timiș (*Bezirk an der Temes*), și, în plus, aceste fapte sunt atestate de multe vestigii și monumente romane antice. După ce vechii regi (*Könige*) din Ungaria și-au împărțit vasta împărăție (*Reich*) în mai multe regate și provincii mici, și acest ținut (*Land*) a ajuns sub conducerea unui propriu ban sau comite (*eigener Bannus oder Comes*), de la care ban (*Banno*), precum și de la râul Timiș (sb.m.) ..., și-a primit ținutul numele de *Temeswarer Bannat*, deși autoritățile aulice și regionale ungare de azi obișnuiesc să-l denumească doar *Districtum Temessiensem* (l.l.; *Districtul Timișului* sau *Districtul Timișan* -tr.m.)⁸⁴.

Dacă până în 1760 toate sursele indicau că Banatul de Timișoara își luase numele de la cetatea Timișoara, acum, pentru prima dată, se pare că râul Timiș este cel care oferă numele său banatului. Dar, în acest caz, regiunea ar fi trebuit să se numească în limba germană *Temeser Bannat* și nu *Temeswarer Bannat*! În fapt, aici avem un exemplu clar al unei **dihotomii onomastice**⁹⁷ care este întâlnită deja în septembrie 1698⁹⁸.

Trebuie să mai observăm că autoritățile habsburgice pun semnul de identitate între *ban* și *comite*. Acest lucru nu este inedit ci doar surprinzător pentru că cele două *honor-ur*i nu au fost identice⁹⁹. Încă din 1695¹⁰⁰, găsim identitățile *ban* ≡ *comite* (*suprem* în acest caz) și *comitat* ≡ *banat* în memoriul de protest al nobililor severinieni adunați la Binținți (25.01.) contra numirii baronului *Michaëli SZÁVA* de Șard și a contelui *Laurentium PEKRI* (PEKRY) de Pekrovina drept *supremum comitem* (sic!) ai Severinului și în confirmarea acestui memoriu în fața capitlului de la Alba Iulia, unde o delegație a acestor nobili a exprimat un protest oficial solemn (9.06.1695).

⁹⁴ contextul explicativ oferit de F. Griselini este confuz. În fapt, tratatul de la Wien s-a semnat pe 14.07.1615. Prin acesta, Matthias I de Habsburg a prelungit, pentru încă alți 20 de ani, pacea cu Imperiul Otoman încheiată la Žitva / Zsitvatörök (1/11.11.1606).

⁹⁵ și nu sunt multe șanse ca această datare să fie anterioară acestui an pentru că, din 1604 și până în anul 1685, Casa de Habsburg nu a fost direct implicată militar în zona bănățeană.

⁹⁶ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Habsburgisch-lothringische Familienarchive, *Hofreisen*, Karton 2, folio 163-242.

⁹⁷ **dihotomie = diviziunea unei noțiuni în doi membri contradictorii** (din logică). Această dihotomie, care apare în septembrie 1698⁹⁸, este o caracteristică a denumirii regiunii bănățene chiar și până în zilele noastre. Amănunte în studiile noastre – *Denumirea Banatului la cumpăna secolelor XVII–XVIII, Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis ? și Denumirile Banatului în secolul al XIX-lea* – care sunt disponibile pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm>.

⁹⁸ *Documente privitoare la Istoria Românilor* culese de Eudoxiu de HURMUZAKI, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministeriului Cultelor și Instrucțiunii publice, vol. V, partea II, 1650-1699, București, 1886: p. 314, documentul nr. CCCCLXXI - Septembrie 1698: *Proiectul propus de plenipotențiarilor imperiali în cursul negocierilor de pace de la Carlovăț* (i.e. Karlowitz) în care apare *Temesiensem Banatum* (l.l.) și *Banato di Temesvar* (l.it.).

⁹⁹ acest aspect va fi tratat într-un studiu separat aflat deja în lucru.

¹⁰⁰ Costin FENEȘAN, *Stăpâni și supuși în comitatul Severinului în timpul celei de-a doua ocupații habsburgice (1688–1699)*, în revista *Banatica*, nr. 14, Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, Editura Banatica, Reșița, 1996, 502 pg., ISSN 1222-0612; pp. 150-151 / 2-3, pp. 178-179 / 30-31.

Să ne ocupăm acum și de al doilea element din titlul studiului: *Banatus Temesiensis*¹⁰¹ / *Banatul Timișului*. *Temes* (l.m.) este numele râului și comitatului medieval ungar Timiș / *Temes (vár)megye* (l.m.). În mod normal, ne-am fi așteptat ca numele Banatului să provină direct de la râul Timiș dar explicațiile, care sunt oferite de surse independente la mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, – *tractus Temesiensis, qui vulgo Bannatus dicitur* (26.03.1779)¹⁰², *Districtum Temesiensem, inde a pluribus retro annis nomine Banatus compellatum* (23.04.1779)¹⁰³ –, indică surprinzător regiunea¹⁰⁴ Timiș drept componentă a numelui *Banatus Temesiensis*.

Numele *Banatus Temesiensis* apare, în premieră¹⁰⁵, doar în septembrie 1698⁹⁸, în timpul tratativelor de pace pentapartite de la Karlowitz dintre Liga Sfântă³ și Imperiul Otoman. În varianta scrisă în limba latină a *Proiectului propus de plenipotențiarilor imperiali ...* apare și textul *Post Begha fluvius Temesiensem Banatum ab Hungaria separet, ...* după cum a fost el menționat de ambasadorul venețian la Istanbul superiorilor săi. În schimb, în traducerea acestui text în limba italiană apare *Banato di Temesvar*. Ambele documente fuseseră găsite în *Arhiva de Stat din Veneția* de către Eudoxiu de HURMUZAKI, cel care le și publică în 1886¹⁰⁶.

Se observă lesne că, din momentul în care apare pentru prima dată menționat *Temesiensem Banatum* (Banatul Timișului), apare și o **dihotomie onomastică**⁹⁷; în textul scris în limba latină avem *Temesiensem Banatum* (Banatul Timișului) iar în traducerea acestuia în limba italiană apare *Banato di Temesvar* (Banat de Timișoara). Doar în noiembrie 1717 vom regăsi din nou acest *Banat al Timișului* dar, de această dată, sub forma existentă în limba germană (*Temeser Banats*¹⁰⁷).

În 1775, deci după aproape un secol de la apariția numelui *Banatus Timisvariensis*, dihotomia *Banatul Timișoarei* versus *Banatul Timișului* încă persistă chiar și la cel mai înalt nivel al administrație bănățene. Iar dovada clară este [**inedit**] un document oficial¹⁰⁸ al administrației bănățene din 12.09./10.10.1775 în care ambele forme – *Temesvarer Bannat* (l.g.) și *Bannatus Temesiensis* (l.l.) – sunt folosite concomitent de aceasta, de parcă cele două nume ar fi echivalente la nivel terminologic iar această echivalență este ceva normal și de la sine înțeles.

Această dihotomie o regăsim și în cazul celor mai informați, referitor la realitățile bănățene, oameni din epocă; cei care cunoșteau chiar intim regiunea din punct de vedere geografic, istoric, etnic și cunoșteau în detaliu administrația acesteia etc. De exemplu¹⁰⁹, Francesco GRISELINI, cel care a locuit în Banat în

¹⁰¹ chiar dacă nu are relevanță absolută, **statistica** ne arată că, din cele 260 de surse documentare primare nominalizate în studiul meu pentru secolul al XVIII-lea, doar în **11,54%** din cazuri am regăsit denumirea de *Banatul Timișului* (*Banatus Temesiensis* / *Temeser Banat*).

¹⁰² în ziarul vienez *Ephemerides Vindobonenses*.

¹⁰³ într-o diplomă habsburgică.

¹⁰⁴ în sens de *regio* (l.l.) sau chiar comitatul ori districtul.

¹⁰⁵ cercetarea *Primärquellen*¹⁰ referitoare la perioada 1683–1701 nu este încă încheiată – în fapt, probabil, nu va fi niciodată terminată! – și mai pot apărea surprize.

¹⁰⁶ *Documente privitoare la Istoria Românilor* culese de Eudoxiu de HURMUZAKI, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministeriului Cultelor și Instrucțiunii publice, vol. V, partea II, 1650-1699, București, 1886:

-p. 314, Doc. CCCCLXXI, Septembrie 1698

-pp. 329-330, doc CCCCLXXII, 26.01.1699, *Tratatul de pace de la Carlovăț*.

¹⁰⁷ în momentul în care se constituie *Landes Administration des Temeser Banats* și în *Acta die Einrichtung des Temeser Banats betreffend*

(SZENTKLÁRAY Jenő, *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből*, Temesvár, 1879, 520 pg.; p. 143 și 144 nota 1).

¹⁰⁸ *Ordin și notă a Comandamentului General Bănățean către Comenduirea cetății Timișoara și Administrația provincială privind închirierea unor cazemate Fierbătoriei de bere din Timișoara pentru depozitarea rachiului* (copie, l.g. și l.l., 1 filă) (Marlen NEGRESCU, *Inventar nr. 1575 Colecția de documente din achiziții și donații*, 15 + 156 pg., p. 40; Arhivele Naționale ale României - Direcția județeană Timiș, Fond nr. 52, *Colecția de documente din achiziții și donații*, anii extremi 1516–1989, 292 u.a., Dosar nr. crt. (Nr. actului) 188: pp. 1-1v).

¹⁰⁹ lista exemplurilor este mult mai lungă și ea este disponibilă în studiul meu *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis ?* accesibil pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm>.

perioada septembrie 1774 – ianuarie 1777, folosește în titlul cărții sale¹¹⁰ *temeswarer Banats* (l.g.) pentru ca harta topografică¹¹¹ anexată aceleiași lucrări să fie intitulată *Tabula Bannatus Temesiensis ...* (l.l.).

Existente în toate epocile și la toate nivelele, **traducerile greșite** ale binomului *Banatus Timisvariensis* / *Banatus Temesiensis* au sporit (și încă mai sporesc!) inevitabil această dihotomie. Este incredibil cum oameni de cultură / știință¹¹² traduc *Banatus Timisvariensis* drept *Banatul Timișan* și *Temeser Banat* drept *Banat de Timi-șoara* fără să realizeze că **cele două denumiri nu sunt echivalente conceptual**; una se referă la *Timiș* (regiune, comitat, râu) iar cealaltă la orașul *Timișoara* (Temesvár, Temeschburg)!

Dihotomia *Banatul Timișoarei* / *Banatul Timișului* a fost o constantă până la începutul secolului al XX-lea. De exemplu, la mijlocul secolului al XIX-lea apare ciudata construcție administrativă *Woiwodschaft Serbien und Temeser Banat* / *Voi(e)vodatul serbic și Banatul Timișan*¹¹³ dar în majoritatea broșurilor publicate la Paris¹¹⁴, în preajma tratatelor de pace de după Primul Război Mondial, se vorbește de *Banat de Temesvar*. În schimb, în Circulara nr. 51 / 1918 a Consiliului Central Național Român cu privire la *alegerile delegațiilor (deputaților) cercuali pentru Marea Adunare Națională Română ce are să fie convocată în scurt timp* (la Alba Iulia -n.m.) se vorbește de *Bănatul* (așa!)¹¹⁵ *Timișan*.

[**inedit**] Această **dihotomie onomastică este elementul caracteristic definitoriu al denumirii Banatului până în secolul al XXI-lea**. Încă și azi în cultura de limbă maghiară se folosește denumirea *Temesi Bánság* aproape în exclusivitate, iar istoriografia de limbă germană folosește preponderent *Temeschwarer Banat*. **Doar folosirea aproape exhaustivă după Primul Război Mondial a termenului *Banat* în cultura română pare să rezolve definitiv această dihotomie onomastică.**

În încheiere aș dori să punctez **câteva dintre concluziile studiilor mele**¹¹⁶:

- ▶ Nu a existat o hotărâre formală a autorităților habsburgice prin care să se fi acordat regiunii numele de **Banat**¹¹⁷ după cucerirea din 1716–'18. Ar fi fost și ciudat ca o astfel de hotărâre să existe pentru că, la acea dată, numele exista deja în uz curent de peste 30 de ani (din 1685).
- ▶ Prin actele Tratatului de pace de la Beograd (18.09.1739)¹¹⁸ are loc și **prima recunoaștere internațională** a numelui *Banat* (*de Timișoara*), la peste jumătate de secol de la prima atestare a acestui nume (1685).
- ▶ De-a lungul întregului secol al XVIII-lea se folosește constant, și nu doar în limbajul oficial al administrației habsburgice, atât denumirea de *Banatul Timișoarei* cât și cele de *Banat* ori *Banatul Timișului*. Putem chiar vorbi de o surprinzătoare¹¹⁹ **lipsă de rigoare formală** la nivelul administrației habsburgice. Aceasta se regăsește atât în folosirea mai multor nume pentru aceeași instituție de conducere locală la nivelul Banatului cât și

¹¹⁰ *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei* care a fost publicată la Wien (1780) cu titlul *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*.

¹¹¹ relizată de **Augustin CIPPS** [* ?; † ?]; medic și gravor amator (*Amateurkupferstecher*). Între anii 1760–'65, student medicinist la Wien, desenează și gravează 15 planșe cu plante pentru profesorul sau Heinrich Johann Nepomuk, Edler von CRANTZ. Acesta le va folosi pentru a ilustra lucrarea sa *Stirpivm Avstriacarum* (1762–'67, 1769). În 1773, alte gravuri ale sale sunt publicate de Crantz în *Analyses thermarum Herculinarum Daciae Traiani celebrorumque Hungariae ...* După datarea gravurilor sale știm că Augustin CIPPS a fost activ la Wien între 1760–'76 (chiar până în 1780?) dar, din păcate, încă nu cunoaștem mai multe amănunte despre el.

¹¹² o listă neexhaustivă a lor se află în studiul meu *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis* ? [<http://www.banat.ro/nume.htm>]

¹¹³ această construcție administrativă a existat între 18.11.1849–27.12.1860.

¹¹⁴ o listă neexhaustivă a acestor broșuri, publicate mai ales în limbile franceză și engleză de către autori români și sârbi, este disponibilă în studiul meu *Denumirile Banatului în secolul al XIX-lea* accesibil pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/nume.htm> .

¹¹⁵ în subdialectul bănățean al limbii române, *bănat* este o stare de durere sufletească în care tristețea și jalea se îngemănează cu părerea de rău și căința. De asemenea, este o varietate de grâu cu bob mare și spic stufos cultivată în Banat. Cu toate acestea, forma *Bănat* este întâlnită și în alte surse documentare.

¹¹⁶ mă voi concentra doar asupra acelorora^{10*} care au legătură directă cu tema acestui studiu.

¹¹⁷ sau *Banatus Timisvariensis*, *Banatus Temesiensis* (l.l.) / *Temeschwarer Banat*, *Temeser Banat* (l.g.).

¹¹⁸ articolele V și VI.

¹¹⁹ cel puțin pentru mine!

în denumirea teritoriului bănățean, care va fi încorporat¹²⁰ administrativ în regatul ungar în 1778–79. Această surprinzătoare lipsă de rigoare formală se regăsește chiar și la mijlocul secolului al XIX-lea când întâlnim și denumiri de genul: *Woiwodina und des* (sic!) *Temeser Banates* sau *Serbien und Temeser Banat*.

► Nu a existat o contracție naturală, în timp îndelungat, în interiorul limbajului, de la forma *Banatus Timisvariensis* la forma simplă *Banatus*. La doar 5 ani de la apariția numelui *Banatus Temisvariensis* (1685) întâlnim deja varianta simplă de *Banat(us)* (~1689–'90)¹²¹. Sunt convins că cercetări viitoare pot chiar reduce această perioadă de timp pentru că apariția formei simple *Banat(us)* a fost favorizată de unicitatea numelui¹²².

► Chiar dacă forma simplă **Banatus / Banat** a apărut încă în 1689–'90, ea nu a reușit să se impună definitiv în decursul secolului al XVIII-lea în detrimentul numelor *Banatus Timisvariensis* sau *Banatus Temesiensis*.

► *Banatul (Timișoarei / Timișului)* nu a fost niciodată menționat direct în titulatura oficială a împăratului intrând în categoria "*usw., usw.*"¹²³.

► În nici un moment regiunea bănățeană, definită de Mureș - Tisza - Dunăre - munții Carpați, nu s-a numit *Țara Banatului* după cum afirmă, fără temeii, Costin FENEȘAN mai ales datorită neadecvatei traduceri pe care o face titulaturii administrației bănățene: *Banater Landes-Einrichtungs-Commission* drept *Comisia de organizare a Țării Banatului* și *Banater Landes-Administration* drept *Administrația Țării Banatului*. Și există **6 argumente puternice**¹²⁴ pentru care **nu se poate accepta** această **denumire** de **Țara Banatului**.

► Autoritățile habsburgice nu au renunțat la folosirea denumirii de **Banat (Timișoarei / Timișului)** odată cu retrocedarea din 1.02.1778¹²⁵. Și autoritățile regatului ungar folosesc numele de Banat (*Bánság, Bánát* în l.m.)¹²⁶ chiar **și după** această dată. Acest fapt este surprinzător pentru că întreaga cultură maghiară a fost (și încă este!) extrem de reticentă în a folosi denumirea de Banat (*Bánság, Bánát* în l.m.) pentru că îl considerau un nume pur habsburgic.

► Artificiala construcție administrativă *Woiwodschaft Serbien und Temeser Banat / Voi(e)vodatul serbic și Banatul timișan* (18.11.1849–27.12.1860) a influențat puternic scrierile istoricilor bănățeni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest fapt a determinat chiar propagarea credinței că și în secolul anterior tot *Temeser Banat / Banatul timișan* trebuie să fi fost numele oficial al regiunii.

Pe 6 august 1749, Emmanuel, Freiherr von VOGTHERN, un simplu *Rentmeister*¹²⁷ în cadrul administrației bănățene, scria din Timișoara – în limba italiană! – împărătesei Maria Theresia despre *questo felice e fer-*

¹²⁰ mai puțin zona graniței militare din sudul Banatului care rămâne sub controlul direct al autorităților militare veneze până la 8.07.1871.

¹²¹ Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Austria, Österreichisches Staatsarchiv - Wien. Finanz- und Hofkammerarchiv. Hofkammerarchiv, Rola nr. 25 (nr. inventar 1087, Die Feldakten. Die alten Feldakten Epoche bis 1815 / Acte de campagne. Vechile acte de campanie Epoca pînă la 1815, Faszikel 40-45, 169 (n.m.: rola este filmată necronologic (descrescător) iar ordinea logică a paginilor documentelor microfilmate este inversată chiar în cadrul aceluiași document. Cadrele microfilmului nu sunt numerotate), Cadrul nr. 119-118.

Documentul, aproape ilizibil pe microfilm, nu este datat în context dar în stînga headerului este trecut (ulterior?) extrem de vizibil anul 1690. Din câte mi-am dat seama, documentul se referă la un plan de campanie al forțelor armate habsburgice pentru acest an. Deci, el a fost întocmit în toamna anului 1689 sau în iarna 1689–'90 ori în primăvara anului 1690.

¹²² la sfârșitul secolului al XVII-lea nu mai există un alt Banat în întreaga lume.

¹²³ i.e. *und so weiter, und so weiter* (l.g.) / și așa mai departe (etc.). Pentru amănute, vezi studiul meu *A fost reprezentat Banatul în titlul Casei de Habsburg ?* disponibil pe Internet la adresa <http://www.banat.ro/titlu.pdf>.

¹²⁴ ele sunt detaliate în studiul meu *Banatus Timisvariensis vel Banatus Temesiensis ?* disponibil la <http://www.banat.ro/nume.htm>.

¹²⁵ la această dată este emis decretul de încorporare al Banatului în regatul ungar.

¹²⁶ cu variantele *Temesi Bánság, Temesvári Bánát, Temesvári Bánság*.

¹²⁷ perceptor, casier, funcționar la ministerul de finanțe (tr.m.).

*tilissimo Bannato*¹²⁸. Sper din tot sufletul ca, și pe viitor, și noi să avem ocazia să scriem și să vorbim doar despre acest *fericit și fertil Banat* pe care îl iubim cu toții.

Timișoara
22.10.2009

Sorin FORȚIU
Spl. Nicolae Titulescu
nr. 10A, sc. B, ap. 28
TIMIȘOARA - 300158
Tel. / Fax: (004)0256491181
E-mail: mbusines@banat.ro
Web: <http://www.banat.ro>

Abrevieri:

i.e. = *id est* (l.l.) / *asta este* sau *în alte cuvinte*

l.e. = în limba engleză

l.g. = în limba germană

l.it. = în limba italiană

l.l. = în limba latină

l.m. = în limba maghiară

l.r. = în limba română

l.t. = în limba turcă

n.m. = nota mea

p. = pagina

pg. = pagini

sb.m. = sublinierea mea

tr.m. = traducerea mea

* = născut

† = decedat

~ = circa

Am folosit abrevierile standardizate ale numelui unor țării conform codului ISO 3166-1 și ISO 3166-1-alpha-2.

---

¹²⁸ Arhivele Naționale ale României, Colecția de Microfilme, Microfilme Austria, Österreichisches Staatsarchiv - Wien. Finanz- und Hofkammerarchiv. *Hofkammerarchiv*, Rola nr. 11 (nr. inventar 903: *Anhang vermischer ungarischer Gegenstände / Anexă privind diverse probleme ungare*, rote nr. 30): [Cadrul nr. 412-448](#).